

सम्पादकीय

छापामा जनजाति किन?

प्रत्यूष वन्त, कुमार यात्रु र भास्कर गौतम

समकालीन नेपाली पत्रकारिता बहुलवाद तर्फ उन्मूख हुन लागेको छ। एकलवादी पुरातन मान्यतालाई छाड्दै सामाजिक वस्तुस्थिति अनुरूप नेपाली प्रेस परिवर्तनको दिशामा लाग्नु हाम्रो जस्तो सामाजिक र साँस्कृतिक विविधता भएको मुलुकका लागि एक उज्यालो संकेत हो। विशेष गरेर वि.सं. २०४७ को संवैधानिक परिवर्तनले प्रत्याभूत गरेको प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताले समाजमा रहेका विभिन्न पक्षका समाचारलाई उजागर गर्न सरलीकृत गरेको छ। नेपालका आदिवासी जनजातिहरुको समस्याहरु यस पछिका समयमा वाक्लै गरी छापामा देखा पर्नु यसैको प्रतिफल हो।

इतिहासको लामो कालखण्डदेखि नेपालका आदिवासी जनजातिहरु राज्यसत्ताको उपेक्षाका मारमा पर्दै आएका छन्। उनीहरु राजनीतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, भाषिक, शैक्षिक आदि क्षेत्रमा भेदभावका शिकार बनेका छन्। नेपालको बहुलवादी विशिष्ट राष्ट्रिय चरित्र अनुरूप समानताको हक प्राप्तगर्न सकिरहेका छैनन्। यसैले सत्ताको यथास्थिति परिचालनले यो भेदभाव मेटाउन नसक्ने मात्र होइन, एक समुदाय विशेषको स्वार्थ रक्षा गर्दै बहुसंख्यक माथि हुने/भझरहेको थिचोमिचो ढाकछोप हुने प्रसंग पनि हालैका दिनहरुमा उठेका छन्। कृतिम बहुलवादको भ्रमबाट मुक्त भएर सामुदायिक बहुलवादलाई प्रतिस्थापन गर्नु पर्न वैकल्पिक विचार पनि आएका छन्। जनजातिहरुको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारका कुराहरु आएका छन्। धर्म, संस्कृति र इतिहास कोट्याउने जमको पनि भएकाछन्। सरकारी र गैहसरकारी नीति र विचारका प्रसंग पनि झिकिएका छन्। समग्रमा वितेका वर्षहरुमा सामाजिक विकासको अभ्युदयका लागि विद्वान, लेखक, पत्रकार, अनुसन्धानकर्ताहरुले शब्दसेतु मार्फत समग्र राष्ट्रको ध्यान जनजाति समुदाय तर्फ आकर्षण गर्ने पहल गरेका छन्। राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय स्तरमा प्रकाशित पत्रपत्रिकामा लेख इत्यादि छापेका छन्। तिनै पत्रपत्रिकामा छारएर रहेका लेख, फिचर, समाचार, स्तम्भहरुको एकमुष्ट प्रस्तुति नै छापामा जनजाति हो।

हामी यस पुस्तकलाई पूर्णताको लालमोहर लगाउन चाहैदैनौ। यो पुस्तकले वि.सं. २०४६ पछिका वर्षहरुमा नेपाली छापाले जनजातिका विषयमा पस्केका केही विषयवस्तुको मात्र प्रतिनिधित्व गर्न सक्छ। जनजाति आन्दोलन दिन प्रतिदिन परिपक्वता तर्फ लम्किरहेको उदाहरण पुस्तकमा समेटिएका लेख रचनाहरुबाट थाहा पाउन सकिन्द्वा। जनजातिहरु आफैले र गैह जनजातिहरुले सम्पादन र प्रकाशन गरेका

पत्रपत्रिका र पुस्तकहरुमा जनजातिका समाचारहरु मात्र उल्लेख छैनन्। समस्या समाधानका विधिहरु पनि छन्। प्रड़िया र विकल्पहरु पनि छन्। तीव्रकल्पमा फरक-फरक ढाँचा भएता पनि साभा राष्ट्र निर्माण गर्ने सबैको सामूहिक चिन्तन छ। जातीय समस्या समाधान गर्ने सवालमा कतै कतै राष्ट्रिय विखण्डन र उग्र जाति विरोधको स्वर पनि छ। तर ती स्वरहरु युगाँ देखि सहैदै आएको उत्पीडन भित्रको आकोस हो भन्ने बुझनलाई हामीलाई गाहो पैदैन। त्यसो त प्रभूत्वशाली जातीय समूदायमा कमजोर समूदायलाई विलय गराएर नेपाललाई एक जाति, धर्म, भाषा र संस्कृतिको राष्ट्र बनाउनु पर्ने धारणा पनि पत्रपत्रिकामा नदेखिएको होइन। यसप्रकारको धारणालाई यस पुस्तकमा समावेश गर्न हामीले आवश्यक ठानेका छैनौं।

यो पुस्तक किन?

यो पुस्तक प्रकाशित गर्नुको प्रमुख ध्येय नेपाली आदिवासी/जनजातिहरुको समस्या पहिचान गर्नु हो। यसबाट जनजाति आैले राज्यसत्ताबाट भइरहको भेदभावबाट मुक्ति प्राप्त गर्ने मार्ग प्रशस्त गर्न सक्नेछन्। र मुलुकलाई अझ प्रजातन्त्रीकरण गर्न थप योगदान दिन सक्नेछन्। पुस्तकमा आदिवासी/जनजातिको परिभाषा र पहिचानको सवाल देखि विभिन्न दस्तावेजहरुको संग्रहसम्म पन्थ अध्यायहरु परेको छ। परिभाषा र पहिचानको अध्यायमा केही लोपवान् जातिहरुको परिचयात्मक टिप्पणी पनि समेटिएका छन्। अन्य अध्यायहरुमा शिक्षाबाट विमूख अवस्थाको चित्रण, पेशा र व्यवसायहरुको आँकलन, जनजाति बालबालिका तथा महिलाहरुको अवस्था लगायत जाति र बाहुनवाद, नेपाल संविधान र जनजाति धर्म र संस्कृति, भाषा लिपि, सञ्चार, सरकारी नीति र विकास, राजनीति, विकेन्द्रिकरण र स्वायत्त शासन, आत्म निर्णयको अधिकार, र जनजाति आन्दोलनका प्रवृत्ति र प्रयासबारे लेखहरु परेका छन्। अन्त्यमा केही दस्तावेजहरुको संकलन र सन्दर्भ सामग्री सूची छ। नेपालको जनसंख्याको ठूलो क्षेत्र आवाद गरिरहेका आदिवासी/जनजातिहरुको विषयमा छलफल गर्नु पर्ने थुप्रै विषयवस्तुहरु भएकाले एकै शीर्षक अन्तर्गत विभिन्न पाटा र विचारहरु अघि सार्वे लेखहरुलाई यहाँ समावेश गरिएको छ। कुनै कुनै लेखहरु सामन्य हिसाबले सम्पादित छन् भने केहीलाई हामीले अन्य लेखमा परिसकेका सामग्री हटाएर छोट्याएका छौं।

पत्रकारिता क्षेत्रमा प्रवेश गर्न चाहने व्यक्तिहरुलाई एवं बहुलवाद उन्मूख पत्रकारितालाई सबल बनाउन चाहने संस्थाहरुलाई यो पुस्तक उपयोगी हुनेछ। त्यसरी तै सामाजिक कार्यकर्ता र गैहसरकारी संस्थाहरुले पनि यस पुस्तकलाई प्रयोग गर्दा सहयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ। राजनीतिक नेता, कार्यकर्ता, देशका नीति निर्माता र योजनाकारहरु बाहेक सामाजिक आन्दोलनकारी, जनजातिहरु र अनुसन्धानकर्तालाई यो पुस्तक विशेष रूपमा उपयोगी हुनेछ भन्ने हामीलाई लाग्छ। आम अध्येताहरुले सिर्जनात्मक रूपमा यस पुस्तकको प्रयोग गर्नेछन् भन्ने विश्वासमा हामीले यस पुस्तक उहाँहरुलाई समर्पण गरेका छौं।